

УДК 371.334 (410)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (НА ДОСВІДІ БРИТАНСЬКИХ
ПЕДАГОГІВ)**

Ірина Романко

Полтава

Навчальний діалог – особлива форма спілкування, взаємодія між людьми у умовах навчального процесу. Здійснюється у формі спілкування за допомогою якого відбувається інформаційний та емоційний обмін між партнерами. Специфіка навчального діалогу визначається метою учасників та обставинами взаємодії.

Ключові слова: *навчальний діалог, діалогічна взаємодія, спілкування, навчальний процес, Велика Британія.*

Учебный диалог – своеобразная форма общения. Это взаимодействие между людьми в условиях учебной ситуации, осуществляющееся в форме речи, в ходе которой происходит информационный обмен между партнерами и регулируются отношения между ними. Специфика учебного диалога определяется целями его участников, условиями и обстоятельствами их взаимодействия.

Ключевые слова: *учебный диалог, диалогическое взаимодействие, общение, учебный процесс, Великобритания.*

The pedagogical dialogue is a form of communication. This is an interaction between people during the educational process which is presented in a form of speech when an information changing is realized and, the relations between partners are regulated. The specific of pedagogical dialogue is determined by the aims of it participants, by conditions and circumstances of their interactions.

Key words: *pedagogical dialogue, dialogue interaction, communication, educational process, Great Britain.*

Логіка сучасного соціального та культурного буття, зокрема освітньо-виховний процес потребує діалогічного підходу до осмислювання тих чи інших проблем. В умовах гуманізації освіти у Великій Британії, коли навчальний процес має вигляд взаємодії двох рівноцінних особистостей – педагога й учня, створюються передумови для аналізу вивчення їхньої взаємодії з позиції діалогічного підходу. Для свідомого впливу на якість процесу навчання шляхом створення визначеного типу взаємодії педагога й вихованця доцільно розглянути різні підходи до розуміння функцій діалогу, його трактують як:

- 1) метод досягнення певного змісту ще не наданого суб'єктам діалогу, але вже бажаного ними (Дж. Гебермес) [5];
- 2) форма: знання, які становлять собою духовний пошук нового, процедуру відкриття, притаманну науковому пізнанню в усіх його формах, мовної взаємодії учителя й учнів; мова, розмова, в якій дух цілого виникає та прокладає собі шлях крізь різницю реплік (С. Кроувел) [4];
- 3) процес, у якому людина займає співвідношення існуючого до вимушеного, бажаного та можливого, своїх домагань і реакції на них із боку оточуючих (Г. Міллер) [6];
- 4) інформаційний зв'язок, що складається з двох напрямків, який припускає відношення взаємного обміну діяльністю в рамках соціальної та культурної спільності. В основі діалогу лежить принцип рівноправ'я та гармонізації інтересів відносно самостійних і вільних соціальних суб'єктів. Діалог не виключає, а навпаки, передбачує їх єдність, але таку, яка формується на основі реальної різноманітності інтересів, поліфонії думок, їх погодження (О. Зубер-Скерріт) [8];

Таким чином, діалог, виступає сьогодні не просто педагогічним методом і формою, але стає пріоритетним принципом освіти. Діалогічна взаємодія у навчальному процесі може бути охарактеризована особливими

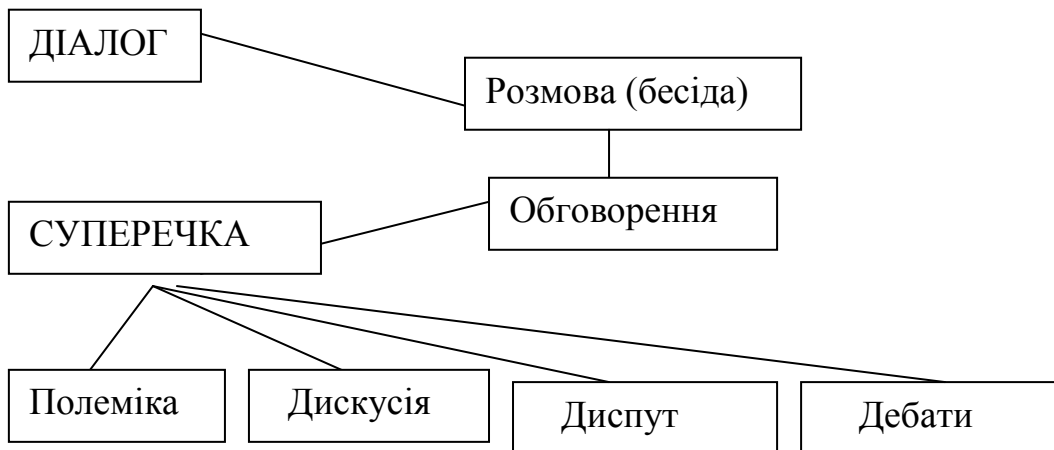
взаємопересічними комунікаційними зв'язками, що є одночасно ієрархічно обумовленими рівнями спілкування.

Потрібно зазначити, що в англійській мові, як і в українській, є багато слів, значення яких пов'язано з безпосереднім спілкуванням між людьми. Перший блок слів подаємо як діалог, бесіда (talk), розмова (conversation), обговорення (discussion), суперечка (dispute), полеміка (polemics), дискусія (debate), диспут (disputation) тощо. Подані поняття “розмова”, “бесіда” є синонімами й відрізняються від діалогу тим, що не приводять до певних висновків. Близьке за значенням „бесіди” й „розмови” слово „обговорення” відрізняється тільки детальнішим осмисленням та розбором того, що є темою обговорення.

Другий блок слів пов'язаний із поняттям „суперечка” (дискусія, диспут, полеміка, дебати), спільним для всіх визначень якого є наявність розбіжностей, відсутність єдиної думки, протиборство.

Залежно від ступеня розбіжностей учасників діалогу може виникнути суперечка як змагання альтернативних думок, у якій відсутнє звернення суб'єктів один до одного, що не сприяє з'ясуванню для кожного з них ні власної, ні чужої позиції. Захист власної позиції заважає розумінню позиції іншого, не дозволяє погодити програму подальших дій, блокує поступ до істини. І хоча діалог виключає суперечку, яка розпочинається з нерозуміння суб'єктами один одного й ним же закінчується, у своїй основі вони обидва пропонують обговорення. Тому можна сказати, що обговорення – проміжний етап (своєрідний „місток”) на шляху від суперечки до діалогу, від боротьби з чужими, не властивими думками до розуміння, прийняття позиції іншого суб'єкта як своєї власної, аж до прийняття спільної точки зору, до творчого синтезу, до співробітництва (рис. 1.1).

Рисунок 1.1

Британські дослідження в різних галузях сучасних знань (педагогіці, психології, культурології та ін.) демонструють надзвичайну плідність ідей діалогу, різноманітність їхньої методології. Розуміння принципової неоднозначності діалогу суттєво підсилює методологічний потенціал, розширює та поглиблює сферу його використання, відкриває нові перспективи і можливості для розв'язання низки проблем, головною серед яких є проблема людини.

Досліджуючи поняття діалог у педагогічному процесі ми вважаємо за необхідне визначити одне із основних понять „можливість”, зокрема „педагогічна можливість діалогу”, коло яких у навчальному процесі буде окреслено у другій частині даного параграфа.

Для формування визначення поняття „можливості” розглянемо такі категорії: засіб – метод, прийом, спосіб дії для досягнення чогось чи виконання певної діяльності; умова – обставина, від якої щось залежить, вимога, яку пред'являють одній зі сторін; усна чи письмова згода на щось; правила, встановлені в певній галузі діяльності; обставини, в яких відбувається дія; вимоги з яких варто виходити.

На основі запропонованих визначень будемо розглядати: „можливість” – як умову та засіб. Називаємо „умовою” правила, встановлені в певній галузі діяльності; дані вимоги, з яких слід виходити,

та обставини, в яких відбувається дія; а „засобом” – взаємодію або систему дій, які відбуваються в навчальному процесі.

Досліджуючи зміст поняття „педагогічна можливість” можемо стверджувати, що воно охоплює засіб (що і як робити) і, звісно функції та результати (що можна отримати в результаті на основі умов та використання певних засобів). У педагогічних можливостях як функції розкривається роль і значення діалогу. Наше поняття „педагогічні можливості” перегукується з визначенням внутрішнього діалогу, яке дала Д. Лорілард, розглядаючи його як умову, засіб та результат взаємодії суб'єктів.

Ми розуміємо навчальну діалогічну взаємодію у навчальних закладах Великої Британії – як розмову (бесіду) між учителем та учнями як рівноправними та вільними суб'єктами, з приводу навчальної і виховної діяльності та відносин, яка приводить до здобуття спільного, нових знань, умінь і навичок.

На основі досліджень британських педагогів (Дж. Бойл, Р. Геллімур, К. Гіввінг, Х. Джейкобс, Д. Нікоул,) ми визначили зміст поняття „педагогічна можливість діалогу” як єдність умов (що необхідно мати), засобів (як треба діяти) та функцій (що можна отримати в результаті створення даних умов і застосування вказаних способів). Залежно від умов взаємодії в певній групі для неї обирається свій оптимальний засіб, який визначається набором певних функцій, організатора і учасників взаємодії.

Діалог за своєю структурою й умовами розбивається на дві складові: інформаційну та особистісну.

Інформаційна складова охоплює єдиний предмет діалогу – його тему, знання про діалог та „правила” його проведення. Як про одну з умов дослідники (К. Гіввінг, Х. Джейкобс) також згадують про формулювання проблеми, яка ще не відповідає життєвому досвіду учнів, розв'язання якої потребує засобів, невідомих суб'єктам раніше.

За даними англійських дослідників, правила проведення діалогу під час педагогічного процесу має містити принаймні два види норм, які впорядковують процес діалогу та забезпечують його аргументованість, й плідність, якість і аспекти. З одного боку, це логічні принципи та регулятиви, з іншого – норми особистісного, психологічного порядку.

Теоретико-методологічна база визначення діалогу та його можливостей дозволила розкрити сутність педагогічного діалогу у діяльності вчителя Великої Британії. Отже, ми вбачаємо його в наступних особливостях:

- головна умова діалогу – взаємне розуміння, яке допомагає дійти згоди, а потім і до синтезу позицій учасників;
- для нього є специфічним поняття „партнерство”, що означає суверенність, рівноправність взаємодіючих суб’єктів, коли не втрачаються неповторні особливості (активність, самостійність та ін.) кожного партнера і свобода його поведінки;
- у процесі діалогу відбувається взаємне саморозкриття партнерів, яке забезпечує досягнення ними духовної єдності;
- форми діалогу обумовлюються типами суб’єктів, які вступають у спілкування, діалог може здійснюватися в межах свідомості окремої особи (внутрішній діалог), між особами, між мікрогрупами, при цьому спілкування відбувається в прямому діалогічному контакті тією чи іншою мовою.

Наведені раніше підходи до визначення поняття „діалог” дозволяють нам виділити відповідні значущі в освітній діяльності навчальних закладів Великої Британії положення: а) побудова навчання на основі діалогу передбачає вільний обмін думками між двома сторонами, і це можливо, коли учасники діалогу вже мають знання та вміння з предмета, що вивчають, з одного боку, а з іншого, володіють необхідними знаннями та вміннями ведення діалогу; б) ситуація діалогу на уроці передбачає бесіду, яку вчитель заздалегідь продумав і тепер спільно з учнями, на основі їхніх

запитань та гіпотез намагається реалізувати; в) знання вчителем зв'язків діалогу – мовного спілкування – внутрішньої мови учня – необхідна умова продуктивного використання діалогу в освітньому процесі.

Перераховані особливості властиві діалогу між різноманітними суб'єктами-особами, тому необхідно познайомити з ними учнів, перш ніж вступати в діалогічну взаємодію.

Розглядаючи діалогічну взаємодію, слід зазначити, що форма і зміст мовного спілкування взаємопов'язані. Але для вивчення діалогу недостатньо розглянути тільки тему висловлювання або якогось більш великого фрагменту тексту, необхідно дослідити зміни в темі, її розвиток співрозмовниками в ході діалогу. Тому для аналізу діалогу поряд із поняттям «тема» в працях англійських вчених вводиться поняття «точка зору» суб'єкта як розуміння теми, що приходить у процесі його власного мовлення. Виявити точку зору співрозмовника – це відповісти на запитання «Що він говорить про тему?». Діалог як взаємодія різних точок зору з приводу тої чи іншої теми є пошуком уточнення співрозмовниками спільних думок, залученням один одного до їх обговорення, виявленням притаманних суб'єктам точок зору та їх обґрунтування, спростування. Важливо, що точка зору як якась визначеність теми в діалозі завжди розвивається на фоні визначеності, іншої точки зору. Отже, точка зору – „виражена в системі визначеної до виникнення повної несумісності, протиріччя. Розбіжності у власних позиціях співрозмовників (“вчитель-учні”, “учень-учні”) можуть викликати такі процеси як доведення, обґрунтування власних точок зору, спростування, заперечення розбіжностей точок зору тощо. Отже, перераховані явища утворюють істотні моменти діалогу. Взаємовідносини, які виникають і розвиваються в ході діалогу, повинні визначатися у зв'язку із співвідношенням притаманних співрозмовникам точок зору й тими формами спілкування, у яких воно реалізується. позиції суб'єкту по відношенню, як до теми, так і співрозмовника, його точки зору” [7].

Для організації діалогічної взаємодії британські вчителі приділяють увагу аналізу змісту діалогу з опорою на поняття „цикл”, „тема” й „точка зору”. Це передбачає, що основним моментом у процесах діалогізації – монологізації є динаміка властивих суб’єктам точок зору, їх зближення, до повного збігу, або, навпаки, розбіжності,

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson J. R. The adaptive character of thought / J. R. Anderson // Lawrence Erlbaum Association. – Hillsdale, 1990. – P. 58–91.
2. Boyle J. Using classroom communication systems to support interaction and discussion in large class settings / J. Boyle, D. Nicol // London : Routledge., 2003. – P. 43–57.
3. Cook J. Cooperattive problem-Seaking Dialogues in Learning / J. Cook // Intelegence Tutoring System. – London, 2000. – P. 600–624.
4. Crowell S. Tutoring research Group / S. Crowell // Journal of Cognitive Systems Research. – 1999. – № 1. – P. 35–51. Miller G. R. Communication in query a perspective on a process. / G. R. Miller, H. E. Nicolson. – Addison Wesley, 1976. – 260 p.
5. Habermas J. Communication and the Evolution of Society (trans. T. McCarthy) / J. Habermas. – London : Heinemann, 1979. –74 p.
6. Miller G. R. Communication in query a perspective on a process. / G. R. Miller, H. E. Nicolson. – Addison Wesley, 1976. – 260 p.
7. Wilson B. A review of cognitive teaching models / B. Wilson, P. Cole, A. Williams // Educational Technology Research and development. – 1991. – № 39(4). – P. 47–64.
8. Zuber-Skerritt O. Professional development in secondary education. A theoretical framework for action research / O. Zuber-Skerritt – London : (B) Kogan Page, 1992. – 369 p.